

Od komunistične revolucije se slovenski narod še danes ni opomogel

Metod Berlec, foto: arhiv avtorja, Maric Štorg

Dr. Milko Mikola

Milko Mikola se je rodil leta 1946. Po opravljeni maturi na celjski gimnaziji se je vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, kjer je diplomiral iz zgodovine in sociologije (1972). Po desetih letih pedagoškega dela se je kot arhivist zaposlil v Zgodovinskem arhivu Celje, kjer je začel z raziskovalnim delom, predvsem s področja povojne represije na Celjskem in na območju celotne Slovenije. Leta 1989 je končal magistriraj, desetletje kasneje pa doktorat s področja povojnih zapletov premoženja. Leta 2005 je prevzel vodenje Sektorja za popravilo krivic in za narodno spravo pri Ministrstvu RS za pravosodje, kasneje pa je postal vršilec dolžnosti direktorja Študijskega centra za narodno spravo v Ljubljani, kjer je bil kot znanstveni svetnik zaposlen do upokojitve leta 2009. Kot eden najvidnejših poznavalcev povojne represije v Sloveniji je na tem področju opravil pionirsko delo in poleg številnih prispevkov objavil vrsto knjig, med drugim študije Sodni procesi na Celjskem 1944–1951 (1995), Zapletbe premoženja v Sloveniji 1943–1952 (1999) in Delo kot kazen: izrekanje in izvrševanje kazni prisilnega, poboljševalnega in družbeno koristnega dela v Sloveniji v obdobju 1945–1951 (2002). Lani je izšla njegova monografija Rdeče nasilje, ki predstavlja vrh njegovega več kot dvajsetletnega preučevanja nasilja komunističnega totalitarizma v Sloveniji. Posvetil se je tudi zgodovini industrije na Celjskem ter objavil monografiji Stara industrijska podjetja na Celjskem (1996) in Zgodovina celjske industrije (2005). Kot arhivist v Zgodovinskem arhivu Celje je tudi izdal arhivske dokumente – Notranji sovražniki v dokumentih okrajnih partijskih komitejev z območja Zgodovinskega arhiva v Celju (1998), Dokumenti o kulaških procesih na Celjskem (1999) ter Religija, Cerkev in šola v dokumentih občinskih komitejev Zgodovinskega arhiva Celje (2003). Za to delo mu je Arhivsko društvo Slovenije podelilo Aškerčevo priznanje. V obdobju, ko je vodil Sektor za popravilo krivic in za narodno spravo, je izdal štiri zbornike dokumentov z uvodnimi študijami, ki se nanašajo na povojna delovna in koncentracijska taborišča ter na povojne izgone prebivalstva v Sloveniji. Za njegovo delo mu je Mestna občina Celje leta 2009 podelila svoj srebrni grb, leta 2013 pa je za znanstvene dosežke na področju zgodovinopisja prejel Zoisovo priznanje.

Gospod Mikola, naj začneva z Zoisovim priznanjem, ki ste ga dobili lani novembra na slavnostni podelitvi v Mariboru. Kaj vam to priznanje pomeni?

Zoisovo priznanje, ki sem ga lani prejel za svoje znanstvene dosežke na področju zgodovinopisja, mi pomeni zelo veliko, saj je bilo to edino Zoisovo priznanje, ki je bilo lani podeljeno za vrhunske znanstvene dosežke na področju humanistike. Vesel sem ga še toliko bolj, ker sem ga dobil za svoja dela, ki obravnavajo represijo komunističnega totalitarizma v Sloveniji. Pri tem naj povem,

da pravzaprav nikoli nisem bil poklicni zgodovinar raziskovalec, saj sem se v arhivu ter nato na Sektorju za popravilo krivic in za narodno spravo, kjer sem bil zaposlen, raziskovalnemu delu lahko posvetil, šele ko sem v službi opravil vse tiste delovne naloge, ki so mi bile naložene z letnim delovnim planom.

V obrazložitvi nagrade so zapisali, da ste se v slovenski zgodovinski stroki uveljavili kot odličen poznavalec represije komunističnega totalitarizma v Sloveniji. »Upravičeno lahko zapišemo, da je na tem področju slovenskega zgodovinopisja opravil pionirsko delo.« Nedvomno laskavo priznanje!

Kot zgodovinar sem na področju preučevanja komunistične represije v Sloveniji resnično oral ledino in opravil pionirsko delo, saj se pred menoj s to problematiko med slovenskimi zgodovinarji ni ukvarjal skoraj nihče. Ker se z njenim preučevanjem ukvarjam že več kot dvajset let, je povsem razumljivo, da jo zelo dobro poznam.

Kako pa po drugi strani komentirate medijski napad nekega novinarja Mladine na vas? Po njegovem mnenju si te nagrade domnevno niste zaslužili.

To, da sem kot zgodovinar, ki preučuje represijo komunističnega totalitarizma v Sloveniji, prejel Zoisovo priznanje, nedvomno nekatere na slovenski tranzicijski levici zelo moti. V tem kontekstu je tudi treba razumeti članek novinarja Mladine, ki je bil pod naložbo »Pravi zgodovinar?« v tem časniku objavljen 3. januarja letos. V njem sem prikazan kot popolnoma nepomemben zgodovinar, ki ne spada niti med prvih petdeset slovenskih zgodovinarjev. Avtor članka mi celo odreka, da bi sploh bil poznavalec komunistične represije v Sloveniji. Iz tega je »ugotovil«, da je bila podelitev Zoisovega priznanja, ki sem ga prejel, »vprašljiva z vidika znanstvenih dosežkov in objektivne vrednosti njegovega raziskovalnega dela«. Vse to je napisal, čeprav sem do sedaj poleg številnih znanstvenih člankov in razprav napisal in objavil tudi več kot deset samostojnih študij ter zbornikov dokumentov in pričevanj, ki se večinoma

nanašajo ravno na povojno represijo komunističnega totalitarizma v Sloveniji.

Kakšne pa so sicer vaše izkušnje s slovenskimi pisanimi mediji? Ali ste že kdaj prej doživeli kaj podobnega kot sedaj z Mladino?

Moram reči, da imam s slovenskimi pisanimi mediji večinoma dobre izkušnje, saj so poročali o vseh mojih publikacijah, ki sem jih izdal. Vsaka moja publikacija je bila v njih korektno predstavljena. Izjema je le moja zadnja knjiga Rdeče nasilje, o kateri levo usmerjeni mediji ob njenem izidu niso zapisali niti besede. Negativno izkušnjo sem poleg Mladine doživel samo še s celjskim časopisom Novi tednik. Ko je lani celjska Mohorjeva družba izdala omenjeno knjigo, se je njen predstavnik z uredništvom Novega tednika dogovoril, da bi o tej knjigi nekaj napisali, in jim je s tem namenom tudi dal knjigo. Z eno od njihovih novinark je bilo že vse dogovorjeno, da bo o njej napisala članek in objavila krajši pogovor z menoj kot njenim avtorjem. Ker se tudi po skoraj pol leta to ni zgodilo, sem se odpravil na uredništvo in o tem povprašal odgovorno urednico. Ta mi je ponosno povedala, da je bila ona tista, ki novinarki ni dovolila pisati o moji knjigi, ker da je bilo dovolj premetavanja kosti. To je izjavila, čeprav, kot je sama priznala, moje knjige ni niti prelistala, kaj šele da bi jo prebrala. Ko sem jo opozoril, naj ne govori o premetavanju kosti, ker to ni evropsko, ampak balkansko, in da nismo več v SFRJ, je eden od navzočih novinarjev pripomnil: »Kakšna škoda, da nismo več v SFRJ!« Mislim, da je s tem povedano vse, kakšni ljudje oblikujejo ta časopis. Razumljivo, da Novi tednik nato niti z besedico ni omenil, da sem prejel Zoisovo priznanje, čeprav se ne zgodi vsak dan, da bi kakšen Celjan prejel tako visoko državno priznanje.

V preteklih dneh je Slovenijo močno prizadela naravna nesreča v obliki hudega žledoloma. Ali lahko rečemo, da je bila za slovenski narod v dvajsetem stoletju največja »naravna nesreča«, največja katastrofa, komunistična revolucija in vse, kar je temu sledilo?

Kot vsaka naravna ujma tudi žledolom, ki je te dni prizadel večji del Slovenije, predstavlja veliko naravno nesrečo. Toda narava si bo po določenem času zagotovo opomogla. Povsem drugačna kot naravne ujme pa je bila za slovenski narod nesreča, ki ga je doletela leta 1945 in se ji je reklo komunistična revolucija. Od njenih posledic se še vse do danes ni opomogel, čeprav je od formalnega padca komunizma v Sloveniji minilo že skoraj četrto stoletje. Mislim, da se ne motim, če rečem, da je bila po okupaciji Slovenije leta 1941 druga največja nesreča, ki je prizadela slovenski narod, njegova »osvoboditev« leta 1945. Ta mu je namesto demokracije ►

Mislim, da se ne motim, če rečem, da je bila po okupaciji Slovenije leta 1941 druga največja nesreča, ki je prizadela slovenski narod, njegova »osvoboditev« leta 1945.

► prinesla komunistično totalitarno oblast, ki v prvih povojnih letih s svojimi zločini ni v ničemer zaostajala za prejšnjo nacistično in fašistično okupacijsko oblastjo. Z osamosvojitvijo smo v Sloveniji sicer ustvarili pogoje za razvoj demokracije, vendar ne v celoti, ker so mnoge prvine komunističnega totalitarizma vse do danes ostale nedotaknjene. Če se izrazim v prisposobi, smo z osamosvojitvijo v našem skupnem domu, ki se mu pravi Slovenija, sicer odprli okna, da smo lahko svobodneje zadihali, nismo pa tudi odstranili trupla komunizma, ki nas s svojim smradom še vedno zastruplja.

Lahko na kratko povzamete to katastrofo za slovenski narod v številkah? Koliko ljudi je zaradi tega umrlo, koliko jih je bilo zaradi tega pobitih med drugo svetovno vojno in po njej?

O človeških izgubah, ki jih je slovenski narod utrpel med okupacijo in v prvih povojnih mesecih, obstajajo že dokaj natančni podatki, do katerih je po več letih raziskovalnega dela prišla skupina zgodovinarjev in zgodovinarjev z Inštituta za novejšo zgodovino. Če povzamem nekatere podatke, ki jih o tem v svojem prispevku Smrtne žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem in notranji obračun (objavljenem v zborniku prispevkov Odstiranje zamolčanega, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana, 2013) navaja zgodovinarica dr. Vida Deželak Barič, so bile te izgube prebivalstva v Sloveniji naslednje:

1. Zaradi druge svetovne vojne je med okupacijo in neposredno po končani vojni zaradi razlogov, ki so povezani z vojno, po zdaj zbranih podatkih izgubilo življenje okoli 98.000 prebivalcev z državnega območja današnje Republike Slovenije, kar predstavlja 6,5-odstotno izgubo populacije. Ugotovljena izguba uvršča Slovenijo v evropskih primerjavah med tozadevno visoko prizadeta območja.

2. Največ žrtev so povzročili okupatorji, del pa so jih povzročili tudi Slovenci v medsebojnem bojevanju in obračunavanju, tj. v ozračju in praksi državljanske vojne, ki je potekala med okupacijo. Med okupacijo je notranji spor na Slovenskem terjal okoli 13.500 smrtnih žrtev med pripadniki različnih slovenskih oboroženih formacij ter v velikem obsegu tudi med civilnim prebivalstvom.

3. Po vojni je komunistična oblast zakrivila smrt več kot 15.000 prebivalcev na Slovenskem.

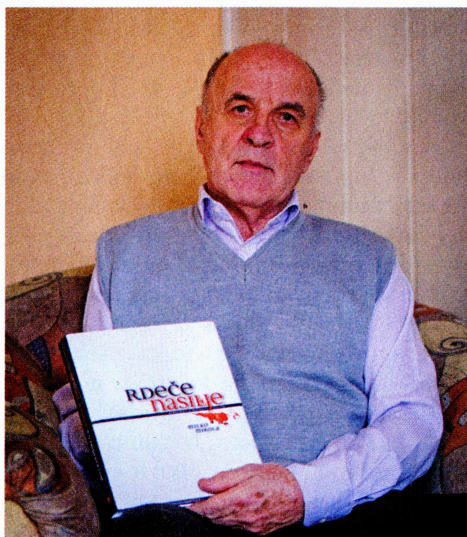
Posebno pozornost ste namenili povojnim komunističnim koncentracijskim taboriščem v Sloveniji. O tem se je v preteklosti vedelo zelo malo ...

Bil sem eden prvih, ki so opozorili na to, da smo v Sloveniji po končani vojni imeli komunistična koncentracijska taborišča.

Najbolj zloglasna so bila koncentracijska taborišča Teharje, Škofovi zavodi v Šentvidu nad Ljubljano, Strnišče pri Ptuj, Hrastovec, Brestrnica in Studenci pri Mariboru. Sicer so jih nekateri zgodovinarji omenjali že pred menoj, vendar so jih imenovali »zbirna«, ne pa »koncentracijska« taborišča, čeprav je takšen naziv zanje uporabljala sama Ozna, ki jih je ustanovila in upravljala. Nazivu »koncentracijsko taborišče« so se verjetno izogibali, ker niso želeli teh taborišč enačiti z nacističnimi koncentracijskimi taborišči, čeprav se komunistična koncentracijska taborišča od njih niso v ničemer razlikovala. Tako kot iz nacističnih je tudi iz komunističnih koncentracijskih taborišč njihove internirance pot vodila večinoma v smrt.

Kako pa je bilo s komunističnimi delovnimi taborišči? Kje so bila?

Poleg koncentracijskih taborišč so v Sloveniji že leta 1945 začela nastajati delovna taborišča. To so bila taborišča za prestajanje kazni prisilnega dela, ki so se leta 1946 preimenovala v zavode za prisilno delo. Takšna delovna taborišča so obstajala v Kočevju, na Teharjah, v Brestrnici in na Studencih pri Mariboru. Z izjemo kočevskega so vsa druga delovna (kazenska) taborišča nastala iz prejšnjih koncentracijskih taborišč, ki so

Šele ko bo v Sloveniji prišlo do obsodbe zločinov komunističnega totalitarizma, bodo ustvarjeni pogoji tako za razvoj demokracije kot za narodno spravo.

jih do oktobra 1945 ukinili. Leta 1949 pa so nastala nova delovna taborišča, ki so se formalno imenovala delovne skupine. To so bila taborišča za poboljševalno delo in za družbeno koristno delo. V njih so kaznjence na »prevzgojo« pošiljali upravni organi za notranje zadeve okrajnih, mestnih in rajonskih ljudskih odborov. Takšna delovna taborišča so ustanovili povsod tam, kjer so se gradili kakšni večji gospodarski objekti, kot so bili npr. Tovarna glinice in aluminija v Strnišču pri Ptuj (od leta 1953 Kidričevo), Titovi zavodi (Litostroj) v Ljubljani, hidroelektrarne Medvode, Žirovnica, Mariborski otok itd. V ta delovna taborišča so prve kaznjence napotili julija 1949, takrat torej, ko so začeli kaznjence pošiljati tudi v zloglasno taborišče na Golem otoku.

V vaši izredno dobri knjigi Rdeče nasilje je posebno poglavje namenjeno nasilnim razlastitvam premoženja. To nas še danes tepe in se odraža v zdajšnjem gospodarskem položaju v Sloveniji, saj je očitno, da imamo premalo dobrih in poštenih lastnikov podjetij. Koliko je bilo teh razlastitev?

Po vojni je bilo na podlagi različnih predpisov izvedenih blizu 60.000 nasilnih razlastitev premoženja. Daleč največ je bilo zaplemo. Te razlastitve niso le hudo prizadele več deset tisoč posameznikov in njihovih družin, ampak so tudi pustile trajne posledice slovenskemu gospodarstvu, ki jih to občuti še danes. Z zaplembami in nacionalizacijama gospodarskih podjetij so bili namreč nasilno odstranjeni vsi najsposobnejši podjetniki, s čimer je bilo slovensko gospodarstvo obglavljeno. Upravljanje podjetij je prešlo v roke države oziroma komunistične oblasti, ki je zlasti na mesta direktorjev podjetij imenovala svoje najbolj zanesljive kadre, ti pa za vodenje podjetij niso imeli ne izkušenj, še manj pa potrebnega znanja. Ker je bila odpravljena podjetniška svoboda, nihče razen države tudi ni mogel ustanavljati novih podjetij. Vse to je nujno vodilo v gospodarsko nazadovanje Slovenije v primerjavi s sosednjimi državami, s katerimi smo se pred vojno lahko primerjali. Po podatkih študije, ki jo je leta 1951 naročilo ministrstvo za trgovino in preskrbo, je v Sloveniji tega leta osebni standard še vedno močno zaostajal za tistim iz leta 1939. Če bi po vojni ne podržavili podjetij, bi po padcu komunizma v Sloveniji tudi ne bilo treba izvajati lastninjenja, ki se je v Sloveniji sprevrglo v ropanje in uničevanje nekdanje družbene lastnine. To ropanje izvajajo večinoma nekdanji komunisti, ki so delavcem v času komunizma zatrjevali, da so tovarne njihove, sedaj pa so se prelevili v kapitaliste najslabše vrste. Posledice tega občutimo vsi državljani Slovenije, najbolj pa delavci, ki so izgubili delo in so se znašli na cesti.

Veliko ste se ukvarjali tudi s povojnimi političnimi sodnimi procesi. V knjigi Rdeče nasilje ste zapisali, da je oblast za obračun z dejanskimi in domnevnimi nasprotniki v Sloveniji zlorabila tudi sodstvo in kazensko pravo, kar je privedlo do množičnega izvajanja političnih sodnih procesov.

V času komunizma je kazensko sodstvo v Sloveniji predstavljalo samo podaljšano roko vladajoče komunistične partije. Ta ga je zlorabila za obračunavanje z »razrednimi« in drugimi »notranjimi sovražniki«. Sodišča v Sloveniji so po vojni iz političnih razlogov obsodila okoli 16.000 oseb, upravni organi pa so prostost odvzeli okoli 10.000 osebam, kar pomeni, da je bilo v Sloveniji po vojni skupaj okoli 26.000 političnih zapornikov.

V določenih primerih je očitno, da se politične zlorabe sodstva še danes dogajajo, da je v sodstvu še preveč kadrov iz prejšnjega totalitarnega režima, da ni bilo pravega, preloma leta 1990 na tem področju. Se strinjate s tem?

Se. Sam menim, da bi po demokratičnih spremembah v Sloveniji vsaj na vodilna mesta sodišč in državnih tožilstev morali imenovati ljudi, ki niso bili obremenjeni s politično preteklostjo, čeprav se zavedam, da je bilo takšnih zelo malo, saj so bili razen redkih izjem vsi nekdanji sodniki in javni tožilci člani ZK. In ti kadri večinoma v slovenskem sodstvu prevladujejo še danes. Preteči bo moralo še veliko časa, da se bo v Sloveniji sodstvo »očistilo« starih kadrov ter da bodo mesta sodnikov in državnih tožilcev prevzeli mlajši ljudje, ki ne bodo ideološko in politično povezani z nekdanjim komunističnim sistemom. Šele takrat bodo vzpostavljeni pogoji, da bo slovensko pravosodje delovalo resnično neodvisno, kar je temeljni pogoj za obstoj in delovanje pravne države.

V obrazložitvi Zoisove nagrade, ki ste je dobili, so tudi zapisali, da ste s svojim delom nedvomno prispevali tako k varovanju in ohranjanju arhivske dediščine kot tudi k področju seznanjanja strokovne in širše javnosti z arhivskimi dokumenti in novimi spoznanji. V kakšnem stanju so slovenski arhivi danes?

Ker sem bil sam arhivist, vem, da delo v slovenskih arhivih poteka na visoki strokovni ravni. Za to, da občasno pride do problemov glede (ne)dostopnosti določenega arhivskega gradiva, pa niso krivi arhivi in v njih zaposleni arhivisti, ampak predvsem tisti del slovenske politike, ki zaradi lastnih interesov ni zainteresiran, da bi določeni dokumenti bili dostopni za preučevanje in objavljanje. V prvi vrsti so to dokumenti nekdanje SDV in njenih predhodnic.

Kakšne pa so vaše izkušnje z dostopnostjo arhivskega gradiva? Ali ste imeli kakšne

Njihov dejanski interes je, da se s to novelo zakona o arhivih dostop do dokumentov, ki bremenijo pripadnike nekdanjega komunističnega režima, čim bolj oteži.

težave priti do določenega arhiva, ki razkriva totalitarne rabote prejšnjega komunističnega režima?

Ne, nikoli. Res pa je, da se pri svojih raziskavah nisem ukvarjal z usodami posameznikov, ki so jih obravnavale SDV in njene predhodnice, zato tudi nisem uporabljal gradiva, ki je nastalo pri njihovem delovanju.

Nedavno je bila sprejeta novela zakona o arhivih, ki omejuje dostop do arhivskega gradiva, ki je nastalo v prejšnjem, totalitarnem režimu. Novelo zakona so podprli poslanci vladne koalicije in presenetljivo trije poslanci NSi, vključno s predsednico Ljudmilo Novak, medtem ko so mu nasprotovali v SDS, SLS ter poslanca Ivan Vogrin in Roberto Battelli. Kako to komentirate?

Osebnostno ne verjamem, da bi s to novelo zakona o arhivih njeni predlagatelji želeli doseči, da bi arhivsko gradivo, ki je nastalo v času totalitarnega režima, bilo še bolj dostopno za raziskovalce. Od strank koalicije, ki je na oblasti, bi bilo iluzorno pričakovati kaj takšnega. Njihov dejanski interes je, da se s to novelo zakona o arhivih dostop do arhivskih dokumentov, ki bremenijo pripadnike nekdanjega komunističnega režima, čim bolj oteži.

Ali vas preseneča, da v Sloveniji niso sodili še nobenemu komunističnemu zločincu? Mitja Ribičič je recimo nedavno umrl v 95. letu starosti ...

Glede na to, kar sem že povedal o našem pravosodju, me to nikakor ne preseneča.

Domnevam, da je bil ob »sestopu« partije z oblasti v vrhu tedanje ZKS sprejet sklep, da nobenemu komunističnemu zločincu ne bo treba odgovarjati za njegova dejanja. Kot vidimo, se je to s pomočjo slovenskega pravosodja tudi uresničilo, saj doslej niti proti enemu samemu zločincu še ni bil uveden sodni postopek, kaj šele da bi bil kdo od njih za svoje zločine obsojen.

Vaša naslednica na mestu direktorice Študijskega centra za narodno spravo Andreja Valič Zver je v prejšnji številki Demokracije dejala, da nas lahko le resnica v vsej svoji popolnosti ter zrelo in pošteno soočenje z narodovo zgodovino v vseh njenih razsežnostih osvobodijo. Se pravi, da je treba te stvari razčistiti, ne pa jih spet pomesti pod preprogo, kot bi si nekateri želeli.

Ko sem novembra lani v Mariboru prejemal Zoisovo priznanje, sem v svojem (vnaprej posnetem) govoru dejal, da želim, da bi izsledki mojih raziskav pripomogli k razjasnitvi nasilja komunističnega totalitarizma v Sloveniji. Prav tako sem se v svojem govoru zavzel za to, da bi državni zbor sprejel deklaracijo, s katero bi to nasilje in totalitarni sistem, ki ga je izvajal, obsodili. S tem bi zaprli po gljavje slovenske zgodovine, ki slovenski narod še vedno razdvaja, in dosegli, da ta problematika ne bi več obremenjevala sedanjih in prihodnjih rodov. Šele ko bo v Sloveniji prišlo do obsodbe zločinov komunističnega totalitarizma, bodo ustvarjeni pogoji tako za razvoj demokracije kot za narodno spravo. **D**